

Lublin, 10 kwietnia 2025

Dr hab. Honorata Jakuszko

Emeryt. prof. UMCS

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Maliny Barcikowskiej

Hansa-Georga Gadamera hermeneutyka podmiotu estetycznego w aspekcie mitu, Toruń 2024,
s. 231.

Rozprawa doktorska mgr Maliny Barcikowskiej jest świadectwem dobrego opanowania niezbędnych w pracy naukowej umiejętności warsztatowych, takich jak rekonstrukcja zagadnienia, uwzględniająca różne jego aspekty, analiza centralnych kategorii, dostrzeganie powinowactw między pozornie odległymi od siebie wątkami myślowymi, stawianie tez wraz z ich uzasadnieniem.

Struktura rozprawy jest czytelna. Składa się ze wstępu, szesnastu krótkich rozdziałów, dokonanego przez Doktorantkę przekładu tekstu Gadamera *Mythos und Vernunft* wraz z komentarzem, zakończenia oraz bibliografii zawierającej teksty źródłowe Gadamera w języku niemieckim i w przekładzie na język polski, ponadto literaturę sekundarną, słowniki i źródła internetowe.

Jak pisze we wstępie mgr Malina Barcikowska, zadaniem jej pracy nie jest całkowita rekonstrukcja zagadnienia podmiotowości w myśli Gadamera, lecz przedstawienie „wybranych aspektów, w jakich pojawia się hermeneutyczne „ja” w powiązaniu z filozoficznym ujęciem mitu” (s. 6). W kolejnych krokach poznawczych (poszczególnych rozdziałach) dokonuje znakomitych analiz tożsamości hermeneutycznej, zwracając uwagę na sposób funkcjonowania podstawowych terminów, które stoją w wyraźnej opozycji do kartezjańskiego modelu podmiotowości, odpowiedzialnego nie tylko za kryzys filozofii, ale także całej kultury. W hermeneutyce Gadamera dostrzega próbę wyjścia z kryzysu przez powrót do mitu jako sposób na znalezienie ładu, poczucia bezpieczeństwa, zdomowienia i partycypacji we wspólnym sensie. Jest to zarazem powrót do Greków, zwłaszcza Platona, którego można uznać za pierwszego hermeneutę mitów.

Zdaniem mgr Maliny Barcikowskiej, „Myśl Gadamera jest propozycją filozoficzną wyrastającą w opozycji do klasycznej filozofii Kartezjusza i tym samym wpisuje się w nurt, w którym znajdujemy tak znanych myślicieli jak np. Edmund Husserl, Martin Heidegger, Paul Ricoeur, Maurice Merleau-Ponty, Jean-Paul Sartre i wielu innych. Przyczynili się oni do zmiany światopoglądu oraz pojmowania ludzkiej racjonalności” (s. 21). Opozycję tę wizualizuje chociażby metafora architektury miasta inaczej ujęta w Kartezjusza *Rozprawie o metodzie* i w dziele Gadamera *Prawda i metoda*.

Pierwsze cztery rozdziały rozprawy zawierają wprowadzenie w myśl Gadamera, zrywającego z kartezjańskim paradygmatem filozofii Kartezjusza, odpowiedzialnej za kryzys, rozjaśnienie pojęcia kryzysu i tożsamości kryzysowej ludzkiego „ja”, nawiązanie do dwuznacznej postaci Hermesa – patrona hermeneutyki oraz wydobyć na jaw podstawowych pojęć hermeneutyki, takich jak koło hermeneutyczne i wspólnota.

Szczególną wagę ma rozdział V, ukazujący możliwe sposoby ujęcia mitu w literaturze przedmiotu (np. u Cassirera), a także aspekty funkcjonowania mitu w myśli Gadamera: 1) tradycyjny przekaz, 2) ważny element filozofii, 3) przedmiot refleksji filozoficznej, 4) to, co jest zrozumiałe przez wszystkich, 5) pewna struktura obrazowa. (s. 62-63). Jak słusznie zauważa mgr Malina Barcikowska, „nie będzie chyba nadużyciem odczytanie myśli Gadamera jako postulatu rehabilitacji mitów, a nie „zwalczania ich przez rozum” i podjęcie próby doszukania się jego elementów także w rekonstrukcji kluczowych zagadnień dotyczących tożsamości człowieka, zwłaszcza tzw. tożsamości hermeneutycznej” (s. 59).

W rozdziale VI mgr Malina Barcikowska wnikliwie analizuje archetypiczne figury Narcyza, Prometeusza i Hermesa jako prefiguracje sposobów bycia człowiekiem, szczególnie przydatne w rozważaniach na temat tożsamości człowieka. Podkreśla uniwersalność mitów oraz ich funkcję jednoczącą, która wyraża się w budowie specyficznych mostów „między filozofią i doświadczeniem nauk humanistycznych i przyrodniczych, filozofią i sztuką, czy filozofią i różnymi formami doświadczenia potocznego” (s. 68). Wskazuje na wielość możliwości interpretacyjnych mitów oraz na ich funkcję poznawczą (dostarczanie pojęciowych ram świata) i regulatywną (dostarczanie wzorów postępowania).

Rozdział VII dotyczy zagadnienia tożsamości hermeneutycznej w powiązaniu ze sferą sztuki, która – według Gadamera – jest wzorem prawdziwego filozofowania. Mgr Malina Barcikowska wykazuje potrzebę uwzględniania podmiotowości nie tylko artysty, ale także odbiorcy i samej sztuki. Dokonuje ciekawych analiz trzech gadamerowskich kategorii estetycznych: gry, symbolu i święta, co zdecydowanie wyróżnia doświadczenie sztuki od doświadczenia naukowego. Zwraca uwagę na to, że doświadczenie hermeneutyczne, wyrażone w języku - jak twierdzi Gadamer - ma strukturę dialogiczną (Ja-Ty), jest rozmową podmiotu z tradycją, co wskazuje na koegzystowanie subiektywności i obiektywności.

W rozdziale VIII mgr Malina Barcikowska stosuje kategorie hermeneutyki Gadamera do interpretacji tożsamości portretu *Infantki* Velasqueza. Przedstawia koncepcję aktu twórczego i modelu, portretu-podobizny i prawzoru oraz wskazuje na analogie między myślą Plotyna i Gadamera.

W rozdziale IX prezentowane jest zagadnienie odbiorcy (widza) w gadamerowskim ujęciu sztuki. Odwołując się do omówionego wcześniej pojęcia gry, mgr Malina Barcikowska akcentuje, że - według Gadamera - widz jest aktywnym uczestnikiem gry, a co więcej – świadkiem realizującym swoją tożsamość w procesie, którego etapami są: apel, wyrwanie z codzienności, podjęcie ryzyka jako odpowiedzi na apel, wreszcie – przyjęcie postawy aksjologicznej i realizacja wartości w życiu praktycznym.

Rozdział X stanowi rekonstrukcję pojęcia obecności w biografii: autora, bohatera, odbiorcy i samej biografii. Ponownie zostaje przywołane pojęcie gry jako model procesu rozumienia i samorozumienia, a zarazem kształtowania się tożsamości, która nie jest dana, lecz zadana, konstytuuje się bowiem w procesie zbliżania do prawdy, mającej zdolność przemiany życia. Mgr Malina Barcikowska zwraca uwagę, że - według Gadamera - doświadczenie estetyczne (będące szczególnym przypadkiem doświadczenia hermeneutycznego) zdecydowanie odróżnia się od doświadczenia naukowego, zawężającego pole widzenia.

W rozdziale XI ponownie powraca zagadnienie mitu, ale w innym aspekcie. Jak słusznie zauważa mgr Malina Barcikowska, Gadamer nie uznaje dwubiegunowego podziału nauk przyrodniczych (realizujących funkcję wyjaśniania świata) i nauk humanistycznych (realizujących funkcję rozumienia), ponieważ traktuje mit jako możliwy pomost między naturą (biologią) a kulturą. Wiąże się to z Gadamerowską koncepcją gry jako wspólnej ontycznej podstawy dla procesów przyrody, działań artystycznych oraz filozofii. Podstawową cechą gry jest specyficzna (bezpośrednia) relacja podmiotowo-przedmiotowa, otwarcie się podmiotu na przedmiot. Mgr Malina Barcikowska przywołuje w tym miejscu figurę Hermesa w odniesieniu do języka.

Rozdział XII jest udaną rekonstrukcją nowego modelu podmiotu (artysty i odbiorcy), budowanego w opozycji do Kartezjańskiego *cogito* uznanego za przesąd przesądów. Nowy model – zdaniem mgr Maliny Barcikowskiej - budowany jest w hermeneutyce Gadamera przy pomocy pojęć takich jak: gra, otwartość i rozumienie. Podmiot jest wciąż na nowo redefiniowany w kolejnych aktach rozumienia hermeneutycznego, zapośredniczony w cielesności, wytworach kultury i języku.

W rozdziale XIII mgr Malina Barcikowska wskazuje na powinowactwo między hermeneutyką a performansem, który (obok architektury) jest wyróżnioną przez Gadamera dyscypliną sztuki. Wymienia trzy elementy owego powinowactwa: pojęcie gry, interpretację doświadczenia i wypracowywanie znaczeń przy czynnej współpracy performerera z widzem. Analiza performansu pozwala uwydatnić specyficzne cechy podmiotu hermeneutycznego, takie jak: chwilowość, przemijalność, nieprzewidywalność działań, paradoksalność i wyjście poza kategorie logiczności/nielogiczności.

Rozdział XIV zatytułowany „Tożsamość hermeneutyczna podmiotu estetycznego” mógłby stanowić ostatni rozdział. Zresztą sama Autorka używa tego określenia, gdy pisze „Do postaci Hermesa powracałam w tej pracy już kilkakrotnie, od odwołania do niej chciałabym także rozpocząć ostatni rozdział” (s. 159). Mgr Malina Barcikowska przeprowadza wnikliwe analizy manifestacji tożsamości hermeneutycznej, zwracając uwagę na bycie artystą, uczestnikiem i obiektem działalności artystycznej. Wykazuje, że – według Gadamera - artysta przezwycięża kryzys, wpisując się we wspólnotę innych interpretatorów, również uczestnik (odbiorca) odnajduje partycypację we wspólnym sensie. Gadamerowski powrót hermeneutyki do mitu jest zatem sposobem na znalezienie ładu i poczucia bezpieczeństwa, ponieważ mit pełni funkcję czynnika stabilizującego prowizoryczną zawsze tożsamość estetyczną.

Mimo iż w pierwotnym zamiarze Doktorantki rozdział XIV miał być ostatni, uważam, że zasadne jest zamieszczenie w rozprawie dwóch dodatkowych rozdziałów, wnoszących niewątpliwie nowe ustalenia. Rozdział XV zatytułowany „Koło hermeneutyczne a doświadczenia ciała” ponownie nawiązuje do figury Hermesa, przywołuje badania kognitywistów na temat metafory, co pozwala uzasadnić tezę, iż hermeneutyka jest „filozofią ucieleśnioną”, która przechodzi od słów do cielesnych czynów. Punkt widzenia podmiotu warunkowany jest przez ciało, które ustanawia momenty konstytutywne rozumienia nadbudowane nad opisem ruchu ciała lub jego zaniechania. Koło hermeneutyczne jest kolejną odsłoną Gadamera strategii powrotu do przeszłości, a także odwołaniem do ruchu podmiotu, czyli „bycia w drodze”. Figura koła i linii odsyła do kolejnej odsłony sporu hermeneutyki z kartezyjizmem.

Z kolei w rozdziale XVI mgr Malina Barcikowska wykazuje, że nurty we współczesnej myśli o sztuce (estetyka relacyjna, sztuka interaktywna, tzw. nowe media i somaestetyka) potwierdzają żywotność i aktualność koncepcji Gadamera, mimo że była ona sformułowana w latach 60-tych i 70-tych XX wieku. Wspomniane nurty w wieku XXI odwołują się do Gadamerowskich pojęć gry, relacji i uczestnictwa, wprowadzając wiele istotnych uszczegółowień.

Zakończenie pracy jest stosunkowo krótkie (s. 3,5), czego nie traktuję jednak jako zarzut. Mgr Malina Barcikowska nie zmierza do podsumowania w tradycyjnym tego słowa znaczeniu. Raczej przywołuje model tzw. człowieka estetycznego (kierkegaardowskiego Don Juana i mistyka) w ujęciu Agaty Bielik-Robson oraz model podmiotu w ujęciu Antony’ego Giddensa, wskazując na podobne intuicje czy inspiracje w hermeneutyce Gadamera.

Oceniając zakres tekstów źródłowych Gadamera, wykorzystanych w rozprawie, jako zadowalający, warto zauważyć, że podstawowymi pracami - wielokrotnie cytowanymi zarówno w języku niemieckim jak i polskim – są: *Die Aktualität des Schönen. Kunst als Spiel, Symbol und Fest*, (*Aktualność piękna: sztuka jako gra, symbol i święto*); *Wahrheit i Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, (*Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*); *Ästhetik und Hermeneutik*, [w:] *Kleine Schriften II. Interpretationen*, (*Estetyka i hermeneutyka*, [w:] *Rozum, słowo, dzieje. Szkice wybrane*); *Mythos und Vernunft*, [w:] *Kleine Schriften IV. Variationen*, (*Mit i rozum*, [w:] *Hansa-Georga Gadamera hermeneutyka podmiotu estetycznego w aspekcie mitu*); *Das Problem der Geschichte in der neueren deutschen Philosophie*, [w:] *Kleine Schriften II. Interpretationen*, (*Problem dziejów w nowszej filozofii niemieckiej*, [w:] *Rozum, słowo, dzieje. Szkice wybrane*); *Vom Zirkel des Verstehen*, [w:] *Kleine Schriften IV. Variationen*, (*Koło jako struktura rozumienia*, [w:] *Wokół rozumienia. Studia i szkice z hermeneutyki*); *Kunst und Nachahmung*, [w:] *Kleine Schriften II. Interpretationen*, (*Sztuka i naśladownictwo*, [w:] *Rozum, słowo, dzieje. Szkice wybrane*); *Prometheus und die Tragödie der Kultur*, [w:] *Kleine Schriften II. Interpretationen*, (*Prometeusz i tragedia kultury*, [w:] *Rozum, słowo, dzieje. Szkice wybrane*); *Mensch und Sprache*, [w:] *Kleine Schriften I. Philosophie. Hermeneutik*, (*Człowiek i język*, [w:] *Rozum, słowo, dzieje. Szkice wybrane*). Poza wymienionymi tekstami Doktorantka sporadycznie odwołuje się do przekładów w języku polskim, takich jak: *Koniec sztuki*; *Słowo na drogę*; *Obywatele dwóch światów*; *Racjonalność wobec przemiany epok*; *Hermeneutyka*

klasyczna i filozoficzna; Rozum na właściwym miejscu; Romantyzm, hermeneutyka, dekonstrukcja; Autobiografia; Hermeneutyka jako praktyczna filozofia oraz Idea dobra w dyskusji między Platonem i Arystotelesem.

Z uznaniem odnotowuję, że mgr Malina Barcikowska w całej rozprawie wykazuje się rozległą wiedzą z zakresu historii filozofii od starożytnych Greków (zwł. Platona) przez Kartezjusza, tworzącego nowy paradygmat filozofii podmiotu indywidualnego do Gadamera, który był zwolennikiem filozofii dialogu i poszanowania „innego” oraz do innych filozofów współczesnych, bliskich duchowo Gadamerowi (np. Heidegger). Odwołuje się nie tylko do uznanych historyków filozofii, ale także do badaczy historii kultury, historii i filozofii sztuki: architektury, malarstwa, fotografii, gier fabularnych, dzieł interaktywnych, performansu, mitu i baśni, także do filozofii religii, filozofii nauk przyrodniczych i humanistycznych. Tak zgromadzona wiedza interdyscyplinarna pozwala jej na bardziej wnikliwe rozumienie ciągle na nowo budującej się tożsamości podmiotu estetycznego jako bytu nieautonomicznego, otwartego na to, co „inne”, „zewnętrzne”, będącego w relacji, wątpliwego, kwestionującego i stawiającego pytania, które są ważniejsze od odpowiedzi.

Za kluczowe dla hermeneutyki mgr Malina Barcikowska uznaje koncepcję doświadczenia/rozumienia „dla mnie”, akcentując jego otwartość na bycie w relacji ja-inny, cielesną konkretność i niezmatrycowanie, czyli wyjście poza kategorie logiczności/nilogiczności. Uwzględnia bogatą literaturę przedmiotu, poświęconą hermeneutyce (Andrzej Bronk, Paweł Dybel, Marek Szulakiewicz, Maciej Potępa, Andrzej Przyłębski, Dominika Czakon, Katarzyna Rosner, Włodzimierz Lorenc, Franciszek Chmielowski).

Można zgodzić się z tezą Doktorantki, że w rozprawie panuje duch dialogu (s. 12), nie zaś polemiki. Nie znaczy to, że wszelkie sądy innych badaczy są przywoływane z jednakową akceptacją (aprobatą). Np. mgr Malina Barcikowska podejmuje próbę odpowiedzi na zarzuty Nicolasa Reschera dotyczące błędów logicznych występujących – jego zdaniem – w kole hermeneutycznym (s. 7, 33-35). Wykazuje, że w rozumieniu tożsamości podmiotu niezbędne jest pozalogiczne ujęcie dwuznaczności, sprzeczności oraz bycia częścią i całością.

Nie do końca jest dla mnie jasny stosunek Doktorantki do interpretacji Franciszka Chmielowskiego, który stwierdza, że Gadamer nie jest teoretykiem idei sztuki postmodernizmu (nie pisał o niej bezpośrednio), ale jest jednym z twórców idei, którzy przygotowali duchowy klimat dla powstania i rozwoju formacji postmodernistycznej w sztuce chociażby przez program radykalnego pluralizmu (s. 25-26). Nie wiem, czy mgr Malina Barcikowska zaleca większą ostrożność w formułowaniu takiej tezy, czy też wprost nie zgadza się z nią.

Język rozprawy jest jasny i zrozumiały, co więcej - niepozbawiony walorów estetycznych. Mgr Malina Barcikowska dobrze zna zawilgości języka niemieckiego, co udowodniła w całej rozprawie, a także dokonując udanego przekładu pisma Gadamera *Mythos und Vernunft* wraz z własnym komentarzem, ważnym z punktu widzenia podejmowanej problematyki.

Odnotować należy nieliczne błędy w rozprawie: powinno być w dopełniaczu „theoriae”, nie zaś „theorii”(s. 8, 47, 48, 49, 50); powinno być „rozumieć przez termin”, nie zaś „pod terminem” (s. 13); w tekście niemieckim jest termin „Integration”, w przekładzie polskim „ingerencja” (s. 18); powinno być „pod kątem”, nie zaś „pod kontem” (s. 170), powinno być „Journal”, nie zaś „Jurnal” (s. 20, 226, 229).

Niekiedy zdarzają się błędy w przypisach, np. przyp. 321 z wszelką pewnością odnosi się do publikacji Henryka Szabaly (zob. przyp. 318), nie zaś do bezpośrednio poprzedzającego go przypisu dotyczącego Gadamera.

Nie wszystkie publikacje odnotowane w przypisach znajdują się w wykazie bibliografii, np. E. Wolicka, *Mitologia i mimetyka Platona: u początków hermeneutyki filozoficznej*, Lublin 1994 (zob. przyp. 152).

Biorąc pod uwagę przedstawione w recenzji walory rozprawy, uważam, że recenzowana praca spełnia wszelkie wymagania stawiane rozprawom doktorskim, toteż wnioskuję o dopuszczenie mgr Maliny Barcikowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Lublin, 10 kwietnia 2025

Dr hab. Honorata Jakuszko

Emeryt. prof. UMCS

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Maliny Barcikowskiej

Hansa-Georga Gadamera hermeneutyka podmiotu estetycznego w aspekcie mitu, Toruń 2024,
s. 231.

Rozprawa doktorska mgr Maliny Barcikowskiej jest świadectwem dobrego opanowania niezbędnych w pracy naukowej umiejętności warsztatowych, takich jak rekonstrukcja zagadnienia, uwzględniająca różne jego aspekty, analiza centralnych kategorii, dostrzeganie powinowactw między pozornie odległymi od siebie wątkami myślowymi, stawianie tez wraz z ich uzasadnieniem.

Struktura rozprawy jest czytelna. Składa się ze wstępu, szesnastu krótkich rozdziałów, dokonanego przez Doktorantkę przekładu tekstu Gadamera *Mythos und Vernunft* wraz z komentarzem, zakończenia oraz bibliografii zawierającej teksty źródłowe Gadamera w języku niemieckim i w przekładzie na język polski, ponadto literaturę sekundarną, słowniki i źródła internetowe.

Jak pisze we wstępie mgr Malina Barcikowska, zadaniem jej pracy nie jest całkowita rekonstrukcja zagadnienia podmiotowości w myśli Gadamera, lecz przedstawienie „wybranych aspektów, w jakich pojawia się hermeneutyczne „ja” w powiązaniu z filozoficznym ujęciem mitu” (s. 6). W kolejnych krokach poznawczych (poszczególnych rozdziałach) dokonuje znakomitych analiz tożsamości hermeneutycznej, zwracając uwagę na sposób funkcjonowania podstawowych terminów, które stoją w wyraźnej opozycji do kartezjańskiego modelu podmiotowości, odpowiedzialnego nie tylko za kryzys filozofii, ale także całej kultury. W hermeneutyce Gadamera dostrzega próbę wyjścia z kryzysu przez powrót do mitu jako sposób na znalezienie ładu, poczucia bezpieczeństwa, zdomowienia i partycypacji we wspólnym sensie. Jest to zarazem powrót do Greków, zwłaszcza Platona, którego można uznać za pierwszego hermeneutę mitów.

Zdaniem mgr Maliny Barcikowskiej, „Myśl Gadamera jest propozycją filozoficzną wyrastającą w opozycji do klasycznej filozofii Kartezjusza i tym samym wpisuje się w nurt, w którym znajdujemy tak znanych myślicieli jak np. Edmund Husserl, Martin Heidegger, Paul Ricoeur, Maurice Merleau-Ponty, Jean-Paul Sartre i wielu innych. Przyczynili się oni do zmiany światopoglądu oraz pojmowania ludzkiej racjonalności” (s. 21). Opozycję tę wizualizuje chociażby metafora architektury miasta inaczej ujęta w Kartezjusza *Rozprawie o metodzie* i w dziele Gadamera *Prawda i metoda*.

Pierwsze cztery rozdziały rozprawy zawierają wprowadzenie w myśl Gadamera, zrywającego z kartezjańskim paradygmatem filozofii Kartezjusza, odpowiedzialnej za kryzys, rozjaśnienie pojęcia kryzysu i tożsamości kryzysowej ludzkiego „ja”, nawiązanie do dwuznacznej postaci Hermesa – patrona hermeneutyki oraz wydobywanie na jaw podstawowych pojęć hermeneutyki, takich jak koło hermeneutyczne i wspólnota.

Szczególną wagę ma rozdział V, ukazujący możliwe sposoby ujęcia mitu w literaturze przedmiotu (np. u Cassirera), a także aspekty funkcjonowania mitu w myśli Gadamera: 1) tradycyjny przekaz, 2) ważny element filozofii, 3) przedmiot refleksji filozoficznej, 4) to, co jest zrozumiałe przez wszystkich, 5) pewna struktura obrazowa. (s. 62-63). Jak słusznie zauważa mgr Malina Barcikowska, „nie będzie chyba nadużyciem odczytanie myśli Gadamera jako postulatu rehabilitacji mitów, a nie „zwalczania ich przez rozum” i podjęcie próby doszukania się jego elementów także w rekonstrukcji kluczowych zagadnień dotyczących tożsamości człowieka, zwłaszcza tzw. tożsamości hermeneutycznej” (s. 59).

W rozdziale VI mgr Malina Barcikowska wnikliwie analizuje archetypiczne figury Narcyza, Prometeusza i Hermesa jako prefiguracje sposobów bycia człowiekiem, szczególnie przydatne w rozważaniach na temat tożsamości człowieka. Podkreśla uniwersalność mitów oraz ich funkcję jednoczącą, która wyraża się w budowie specyficznych mostów „między filozofią i doświadczeniem nauk humanistycznych i przyrodniczych, filozofią i sztuką, czy filozofią i różnymi formami doświadczenia potocznego” (s. 68). Wskazuje na wielość możliwości interpretacyjnych mitów oraz na ich funkcję poznawczą (dostarczanie pojęciowych ram świata) i regulatywną (dostarczanie wzorów postępowania).

Rozdział VII dotyczy zagadnienia tożsamości hermeneutycznej w powiązaniu ze sferą sztuki, która – według Gadamera – jest wzorem prawdziwego filozofowania. Mgr Malina Barcikowska wykazuje potrzebę uwzględniania podmiotowości nie tylko artysty, ale także odbiorcy i samej sztuki. Dokonuje ciekawych analiz trzech gadamerowskich kategorii estetycznych: gry, symbolu i święta, co zdecydowanie wyróżnia doświadczenie sztuki od doświadczenia naukowego. Zwraca uwagę na to, że doświadczenie hermeneutyczne, wyrażone w języku - jak twierdzi Gadamer - ma strukturę dialogiczną (Ja-Ty), jest rozmową podmiotu z tradycją, co wskazuje na koegzystowanie subiektywności i obiektywności.

W rozdziale VIII mgr Malina Barcikowska stosuje kategorie hermeneutyki Gadamera do interpretacji tożsamości portretu *Infantki* Velasqueza. Przedstawia koncepcję aktu twórczego i modela, portretu-podobizny i prawzoru oraz wskazuje na analogie między myślą Plotyna i Gadamera.

W rozdziale IX prezentowane jest zagadnienie odbiorcy (widza) w gadamerowskim ujęciu sztuki. Odwołując się do omówionego wcześniej pojęcia gry, mgr Malina Barcikowska akcentuje, że - według Gadamera - widz jest aktywnym uczestnikiem gry, a co więcej – świadkiem realizującym swoją tożsamość w procesie, którego etapami są: apel, wyrwanie z codzienności, podjęcie ryzyka jako odpowiedzi na apel, wreszcie – przyjęcie postawy aksjologicznej i realizacja wartości w życiu praktycznym.

Rozdział X stanowi rekonstrukcję pojęcia obecności w biografii: autora, bohatera, odbiorcy i samej biografii. Ponownie zostaje przywołane pojęcie gry jako model procesu rozumienia i samorozumienia, a zarazem kształtowania się tożsamości, która nie jest dana, lecz zadana, konstytuuje się bowiem w procesie zbliżania do prawdy, mającej zdolność przemiany życia. Mgr Malina Barcikowska zwraca uwagę, że - według Gadamera - doświadczenie estetyczne (będące szczególnym przypadkiem doświadczenia hermeneutycznego) zdecydowanie odróżnia się od doświadczenia naukowego, zawężającego pole widzenia.

W rozdziale XI ponownie powraca zagadnienie mitu, ale w innym aspekcie. Jak słusznie zauważa mgr Malina Barcikowska, Gadamer nie uznaje dwubiegunowego podziału nauk przyrodniczych (realizujących funkcję wyjaśniania świata) i nauk humanistycznych (realizujących funkcję rozumienia), ponieważ traktuje mit jako możliwy pomost między naturą (biologią) a kulturą. Wiąże się to z Gadamerowską koncepcją gry jako wspólnej ontycznej podstawy dla procesów przyrody, działań artystycznych oraz filozofii. Podstawową cechą gry jest specyficzna (bezpośrednia) relacja podmiotowo-przedmiotowa, otwarcie się podmiotu na przedmiot. Mgr Malina Barcikowska przywołuje w tym miejscu figurę Hermesa w odniesieniu do języka.

Rozdział XII jest udaną rekonstrukcją nowego modelu podmiotu (artysty i odbiorcy), budowanego w opozycji do Kartezjańskiego *cogito* uznanego za przesąd przesądów. Nowy model - zdaniem mgr Maliny Barcikowskiej - budowany jest w hermeneutyce Gadamera przy pomocy pojęć takich jak: gra, otwartość i rozumienie. Podmiot jest wciąż na nowo redefiniowany w kolejnych aktach rozumienia hermeneutycznego, zapośredniczony w cielesności, wytworach kultury i języku.

W rozdziale XIII mgr Malina Barcikowska wskazuje na powinowactwo między hermeneutyką a performansem, który (obok architektury) jest wyróżnioną przez Gadamera dyscypliną sztuki. Wymienia trzy elementy owego powinowactwa: pojęcie gry, interpretację doświadczenia i wypracowywanie znaczeń przy czynnej współpracy performerów z widzami. Analiza performansu pozwala uwydatnić specyficzne cechy podmiotu hermeneutycznego, takie jak: chwilowość, przemijalność, nieprzewidywalność działań, paradoksalność i wyjście poza kategorie logiczności/nielogiczności.

Rozdział XIV zatytułowany „Tożsamość hermeneutyczna podmiotu estetycznego” mógłby stanowić ostatni rozdział. Zresztą sama Autorka używa tego określenia, gdy pisze „Do postaci Hermesa powracałam w tej pracy już kilkakrotnie, od odwołania do niej chciałabym także rozpocząć ostatni rozdział” (s. 159). Mgr Malina Barcikowska przeprowadza wnikliwe analizy manifestacji tożsamości hermeneutycznej, zwracając uwagę na bycie artystą, uczestnikiem i obiektem działalności artystycznej. Wykazuje, że - według Gadamera - artysta przezwycięża kryzys, wpisując się we wspólnotę innych interpretatorów, również uczestnik (odbiorca) odnajduje partycypację we wspólnym sensie. Gadamerowski powrót hermeneutyki do mitu jest zatem sposobem na znalezienie ładu i poczucia bezpieczeństwa, ponieważ mit pełni funkcję czynnika stabilizującego prowizoryczną zawsze tożsamość estetyczną.

Mimo iż w pierwotnym zamiarze Doktorantki rozdział XIV miał być ostatni, uważam, że zasadne jest zamieszczenie w rozprawie dwóch dodatkowych rozdziałów, wnoszących niewątpliwie nowe ustalenia. Rozdział XV zatytułowany „Koło hermeneutyczne a doświadczenia ciała” ponownie nawiązuje do figury Hermesa, przywołuje badania kognitywistów na temat metafory, co pozwala uzasadnić tezę, iż hermeneutyka jest „filozofią ucieleśnioną”, która przechodzi od słów do cielesnych czynów. Punkt widzenia podmiotu warunkowany jest przez ciało, które ustanawia momenty konstytutywne rozumienia nadbudowane nad opisem ruchu ciała lub jego zaniechania. Koło hermeneutyczne jest kolejną odsłoną Gadamera strategii powrotu do przeszłości, a także odwołaniem do ruchu podmiotu, czyli „bycia w drodze”. Figura koła i linii odsyła do kolejnej odsłony sporu hermeneutyki z kartezjanizmem.

Z kolei w rozdziale XVI mgr Malina Barcikowska wykazuje, że nurty we współczesnej myśli o sztuce (estetyka relacyjna, sztuka interaktywna, tzw. nowe media i somaestetyka) potwierdzają żywotność i aktualność koncepcji Gadamera, mimo że była ona sformułowana w latach 60-tych i 70-tych XX wieku. Wspomniane nurty w wieku XXI odwołują się do Gadamerowskich pojęć gry, relacji i uczestnictwa, wprowadzając wiele istotnych uszczegółowień.

Zakończenie pracy jest stosunkowo krótkie (s. 3,5), czego nie traktuję jednak jako zarzut. Mgr Malina Barcikowska nie zmierza do podsumowania w tradycyjnym tego słowa znaczeniu. Raczej przywołuje model tzw. człowieka estetycznego (kierkegaardowskiego Don Juana i mistyka) w ujęciu Agaty Bielik-Robson oraz model podmiotu w ujęciu Antony’ego Giddensa, wskazując na podobne intuicje czy inspiracje w hermeneutyce Gadamera.

Oceniając zakres tekstów źródłowych Gadamera, wykorzystanych w rozprawie, jako zadowalający, warto zauważyć, że podstawowymi pracami - wielokrotnie cytowanymi zarówno w języku niemieckim jak i polskim – są: *Die Aktualität des Schönen. Kunst als Spiel, Symbol und Fest*, (*Aktualność piękna: sztuka jako gra, symbol i święto*); *Wahrheit i Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, (*Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*); *Ästhetik und Hermeneutik*, [w:] *Kleine Schriften II. Interpretationen*, (*Estetyka i hermeneutyka*, [w:] *Rozum, słowo, dzieje. Szkice wybrane*); *Mythos und Vernunft*, [w:] *Kleine Schriften IV. Variationen*, (*Mit i rozum*, [w:] *Hansa-Georga Gadamera hermeneutyka podmiotu estetycznego w aspekcie mitu*); *Das Problem der Geschichte in der neueren deutschen Philosophie*, [w:] *Kleine Schriften II. Interpretationen*, (*Problem dziejów w nowszej filozofii niemieckiej*, [w:] *Rozum, słowo, dzieje. Szkice wybrane*); *Vom Zirkel des Verstehen*, [w:] *Kleine Schriften IV. Variationen*, (*Koło jako struktura rozumienia*, [w:] *Wokół rozumienia. Studia i szkice z hermeneutyki*); *Kunst und Nachahmung*, [w:] *Kleine Schriften II. Interpretationen*, (*Sztuka i naśladownictwo*, [w:] *Rozum, słowo, dzieje. Szkice wybrane*); *Prometheus und die Tragödie der Kultur*, [w:] *Kleine Schriften II. Interpretationen*, (*Prometeusz i tragedia kultury*, [w:] *Rozum, słowo, dzieje. Szkice wybrane*); *Mensch und Sprache*, [w:] *Kleine Schriften I. Philosophie. Hermeneutik*, (*Człowiek i język*, [w:] *Rozum, słowo, dzieje. Szkice wybrane*). Poza wymienionymi tekstami Doktorantka sporadycznie odwołuje się do przekładów w języku polskim, takich jak: *Koniec sztuki*; *Słowo na drogę*; *Obywatele dwóch światów*; *Racjonalność wobec przemiany epok*; *Hermeneutyka*

klasyczna i filozoficzna; Rozum na właściwym miejscu; Romantyzm, hermeneutyka, dekonstrukcja; Autobiografia; Hermeneutyka jako praktyczna filozofia oraz Idea dobra w dyskusji między Platonem i Arystotelesem.

Z uznaniem odnotowuję, że mgr Malina Barcikowska w całej rozprawie wykazuje się rozległą wiedzą z zakresu historii filozofii od starożytnych Greków (zwł. Platona) przez Kartezjusza, tworzącego nowy paradygmat filozofii podmiotu indywidualnego do Gadamera, który był zwolennikiem filozofii dialogu i poszanowania „innego” oraz do innych filozofów współczesnych, bliskich duchowo Gadamerowi (np. Heidegger). Odwołuje się nie tylko do uznanych historyków filozofii, ale także do badaczy historii kultury, historii i filozofii sztuki: architektury, malarstwa, fotografii, gier fabularnych, dzieł interaktywnych, performansu, mitu i baśni, także do filozofii religii, filozofii nauk przyrodniczych i humanistycznych. Tak zgromadzona wiedza interdyscyplinarna pozwala jej na bardziej wnikliwe rozumienie ciągle na nowo budującej się tożsamości podmiotu estetycznego jako bytu nieautonomicznego, otwartego na to, co „inne”, „zewnętrzne”, będącego w relacji, wątplącego, kwestionującego i stawiającego pytania, które są ważniejsze od odpowiedzi.

Za kluczowe dla hermeneutyki mgr Malina Barcikowska uznaje koncepcję doświadczenia/rozumienia „dla mnie”, akcentując jego otwartość na bycie w relacji ja-inny, cielesną konkretność i niezmatrycowanie, czyli wyjście poza kategorie logiczności/nielogiczności. Uwzględnia bogatą literaturę przedmiotu, poświęconą hermeneutyce (Andrzej Bronk, Paweł Dybel, Marek Szulakiewicz, Maciej Potępa, Andrzej Przyłębski, Dominika Czakon, Katarzyna Rosner, Włodzimierz Lorenc, Franciszek Chmielowski).

Można zgodzić się z tezą Doktorantki, że w rozprawie panuje duch dialogu (s. 12), nie zaś polemiki. Nie znaczy to, że wszelkie sądy innych badaczy są przywoływane z jednakową akceptacją (aprobata). Np. mgr Malina Barcikowska podejmuje próbę odpowiedzi na zarzuty Nicolasa Reschera dotyczące błędów logicznych występujących – jego zdaniem – w kole hermeneutycznym (s. 7, 33-35). Wykazuje, że w rozumieniu tożsamości podmiotu niezbędne jest pozalogiczne ujęcie dwuznaczności, sprzeczności oraz bycia częścią i całością.

Nie do końca jest dla mnie jasny stosunek Doktorantki do interpretacji Franciszka Chmielowskiego, który stwierdza, że Gadamer nie jest teoretykiem idei sztuki postmodernizmu (nie pisał o niej bezpośrednio), ale jest jednym z twórców idei, którzy przygotowali duchowy klimat dla powstania i rozwoju formacji postmodernistycznej w sztuce chociażby przez program radykalnego pluralizmu (s. 25-26). Nie wiem, czy mgr Malina Barcikowska zaleca większą ostrożność w formułowaniu takiej tezy, czy też wprost nie zgadza się z nią.

Język rozprawy jest jasny i zrozumiały, co więcej - niepozbawiony walorów estetycznych. Mgr Malina Barcikowska dobrze zna zawilosci języka niemieckiego, co udowodniła w całej rozprawie, a także dokonując udanego przekładu pisma Gadamera *Mythos und Vernunft* wraz z własnym komentarzem, ważnym z punktu widzenia podejmowanej problematyki.

Odnotować należy nieliczne błędy w rozprawie: powinno być w dopełniaczu „theoriae”, nie zaś „theorii”(s. 8, 47, 48, 49, 50); powinno być „rozumieć przez termin”, nie zaś „pod terminem” (s. 13); w tekście niemieckim jest termin „Integration”, w przekładzie polskim „ingerencja” (s. 18); powinno być „pod kątem”, nie zaś „pod kontem” (s. 170), powinno być „Journal”, nie zaś „Jurnal” (s. 20, 226, 229).

Niekiedy zdarzają się błędy w przypisach, np. przyp. 321 z wszelką pewnością odnosi się do publikacji Henryka Szabały (zob. przyp. 318), nie zaś do bezpośrednio poprzedzającego go przypisu dotyczącego Gadamera.

Nie wszystkie publikacje odnotowane w przypisach znajdują się w wykazie bibliografii, np. E. Wolicka, *Mitologia i mimetyka Platona: u początków hermeneutyki filozoficznej*, Lublin 1994 (zob. przyp. 152).

Biorąc pod uwagę przedstawione w recenzji walory rozprawy, uważam, że recenzowana praca spełnia wszelkie wymogi stawiane rozprawom doktorskim, toteż wnioskuję o dopuszczenie mgr Maliny Barcikowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.